

A DÉL-KAUKÁZUS OROSZORSZÁG ÉS TÖRÖKORSZÁG METSZÉSPONTJÁBAN

The South Caucasus Along the Interests of Russia and Turkey

Ájben Katalin¹ - Biró Dávid²

Absztrakt: A Szovjetunió felbomlása után több nemzetállam jött létre a Dél-Kaukázus térségében. A régióban továbbra is jelen volt az Orosz Föderáció által gyakorolt dominancia, ám Törökország is egyre nagyobb külpolitikai aktivitást mutatott a Dél-Kaukázus régiója iránt. Mindkét hatalom külpolitikáját támogatta, hogy a térség államai viszonylag kis területen helyezkedtek el és számos etnikumot foglaltak magukban és sokszor egymással is több nézeteltérésük volt. Ezen régió államai mind sajátos módon függenek Oroszországtól és Törökországtól. Jelen elemzés célja, hogy bemutassa Oroszország és Törökország érdekeit a régió államai mentén, amelyek a diplomáciai kapcsolatokon túl érintik a gazdasági együttműködések és a stratégiai védelmi kapcsolatokat is.

Kulcsszavak: Oroszország, Törökország, Dél-Kaukázus, külpolitika, geopolitika

---

¹ Ájben Katalin, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem Doktori Program, doktoranduszhallgató. Kutatási területe: Független Államok Közössége és Közép-Ázsia.

ORCID azonosító: <https://orcid.org/0000-0002-0183-9735>

A szerző további munkásságát lásd a Magyar Tudományos Művek Tára oldalán:

<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10073126>

E-mail cím: kata.ajben@gmail.com

² Biró Dávid, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem Doktori Program, doktoranduszhallgató. Kutatási területe: Törökország külpolitikája.

ORCID azonosító: <https://orcid.org/0000-0002-3583-1985>

A szerző további munkásságát lásd a Magyar Tudományos Művek Tára oldalán:

<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10073689>

E-mail cím: birodave@gmail.com

Abstract: After the collapse of the Soviet Union, several nation-states emerged in the South Caucasus region. The dominance of the Russian Federation continued to be present in the region, and Turkey also showed increasing foreign policy activity towards the South Caucasus region. The foreign policy of both powers was supported by the fact that the states of the region were located in a relatively small area and encompassed many ethnic groups and often had several differences with each other. The states in this region are all differently dependent on Russia and Turkey. The purpose of this analysis is to present the interests of Russia and Turkey along the states of the region, which, in addition to diplomatic relations, also concern economic cooperation and strategic defense relations.

Keywords: Russia, Turkey, South Caucasus, foreign policy, geopolitics

BEVEZETÉS

A Dél-Kaukázus egy meghatározó metszéspontja a török és orosz érdekeknek. A szovjet periódus előtt a Kaukázus volt az a hely, ahol az oszmán, a perzsa és az orosz birodalom találkozott egymással, és versengett a terület és a befolyás megszerzésért. A Szovjetunió felbomlása jelentős mértékben átalakította a térség geopolitikáját.

Mindettől függetlenül Oroszország továbbra is meghatározó szereplője a Dél-Kaukázus régiójának. Oroszország egyik meghatározó szövetségese a régióban Örményország, valamint jelentős befolyást gyakorol Grúzia két szakadár területére, Abháziára és Dél-Oszétiára, valamint eltérő mértékben Grúziára és Azerbajdzsánra is.

A két hatalom elképzeléseiben mai napig a politikai pragmatizmus és a gazdasági együttműködés érvényesült. Törökországnak és Oroszországnak ezidáig sikerült elkerülnie minden közvetlen konfliktust a dél-kaukázusi régióban. Ennek ellenére a konfliktusok polarizálódásának forrásaként tekinthetünk e régióra, amely Oroszország és Törökország egyik geopolitikai metszéspontja. Moszkva rendkívül reaktív dél-kaukázusi politikáját elsősorban az Örményország és Azerbajdzsán közötti konfliktus, valamint a grúzai instabilitás alakította.

Ország	Lakosság	Terület (km ²)	GDP (mrd USD)	Olaj (milliárd hordó)	Földgáz (MMcf)	Szén (millió tonna)
Azerbajdzsán	10 023 318	86 600	48,0	7	35 000 000	0
Örményország	2 957 731	29 743	13,7	0	0	180
Grúzia	3 720 161	69 700	17,477	0,035	300 000	222

1. sz. táblázat. Azerbajdzsán, Örményország és Grúzia legfőbb mutatói (2021). Forrás: U.S. Energy Information Administration, World Bank Data.

I. AZ OROSZ FÖDERÁCIÓ ÉRDEKEI DÉL-KAUKÁZUSBAN

A Szovjetunió felbomlása változást eredményezett a Dél-Kaukázus geopolitikájában, az új utódállamok mindegyike arra törekedett, hogy meghatározza saját nemzeti érdekeit és prioritásait. Oroszország ebben az időszakban, az 1990-es évek elejétől a 2000-es évek közepéig nem volt aktív részese a dél-kaukázusi politikának. Ennek nyilvánvaló oka az, hogy a Szovjetunió megszűnése után az ország túlságosan gyenge és megosztott volt ahhoz, hogy kiterjessze hatalmát és befolyását a térségben. Azonban érdemes megjegyezni, hogy ezalatt az idő alatt létrejöttek – orosz vezetéssel – azok a szervezetek, amelyek a posztszovjet országokat igyekeztek integrálni, valamint a Szovjetunió felbomlása utáni hatalmi űrt hivatottak betölteni. A régió országait is megkísérelték beolvasztani ezekbe a szervezetekbe – FÁK, CSTO, EGU – de ezen törekvések nem hozták meg a várt sikert. Oroszország dél-kaukázusi politikájában a 2008-as Grúziával vívott háborúja változást hozott, Vlagyimir Putyin (2008-2012 között miniszterelnök) 2012-es elnöki visszatérése után pedig fokozta a „közel-külföldi”³ politikáját. Azonban, amíg Moszkva arra törekedett, hogy nagyobb hatalmat és befolyást terjesszen ki a térségre, addigra a térség szerepe és jelentősége megnőtt a gazdasági adottságai révén. Ennek nyomán több külső szereplő – Törökország, az Európai Unió, a NATO – potenciális stratégiai ellenfélként is megjelent Oroszországgal szemben.

³ A Szovjetunió egykori köztársaságának gyűjtőneve. A kifejezés történelmi, kulturális és politikai jellegű, a birodalmi múltira emlékeztető.

1.1. Azerbajdzsán

Azerbajdzsán és Oroszország a Szovjetunió felbomlását követően jó kapcsolatot ápolt egymással, mivel Azerbajdzsán oroszbarát politikát folytatott, egészen az első karabahi konfliktus (1988-1994) kezdetéig. Ugyanis a „fekete január”⁴ után és a hodzsali mészárlás⁵ nyomán a köztudat oroszellenes irányba orientálódott. Ehhez hozzájárult Abulfaz Elchibey (1992-1993) elnök hatalomra kerülése is, aki külpolitikájában is igyekezett egy nyugatbarát álláspontot képviselni, politikáját Moszkvában oroszellenesnek minősítették. Tovább rontott a két ország kapcsolatán a két elnök közötti feszült viszony⁶ és az 1993-as karabahi háborúban vállalt orosz passzivitás is.⁷ A kezdeti nehézségek és Heydar Aliyev (1993-2003) elnök megválasztása után a 2000-es évek közepére a két ország kapcsolatai normalizálódtak, s egyre erőteljesebbé váltak. Ebben kétségtelenül szerepe volt Vlagyimir Putyinnak, illetve az azeri gazdasági potenciálnak – a gáz- és olajvezeték – illetve a katonai és haditechnikai együttműködéseknek. Az orosz elnök kezdeményezésére 2008. november 2-án Moszkvában háromoldalú – az orosz Dmitrij Medvegyev (2008-2012), az azeri İlham Alijev (2003-tól) és az örmény Serzh Sargsyan (2008-2018) elnökök – tárgyalásokat folytattak a karabahi rendezésről. A találkozó nyomán aláírták azt a nyilatkozatot, amelyben a felek megerősítették elkötelezettségüket a karabahi konfliktus politikai rendezése mellett.⁸

A két ország gazdasági kapcsolatai előremutatóak voltak a 2000-es évek végén. Azerbajdzsán 2007 januárjának végéig – mindaddig, amíg el nem indult a kereskedelmi gáztermelés – évente legfeljebb 4,5 milliárd köbméter gázt vásárolt Oroszországtól. A termelés lehetővé tette Azerbajdzsán számára, hogy kielégítse saját szükségleteit, és megkezdje az exportot Grúziába, Törökországba és Görögországba. Ennek nyomán a Gazprom

---

⁴ 1990. január 20-án Bakuban az azeri politikai ellenzék elnyomása a szovjet hadsereg által. Az esemény nyomán több száz ártatlan ember vesztette életét, annak következtében, hogy a tömegbe lőttek.

⁵ 1992. február 25-26-án az azerbajdzsáni civilek, helyi lakosok meggyilkolása az örmény erők és a FÁK 366. gárda motoros lövészrendje által.

⁶ Elchibey nem volt hajlandó orosz nyelven beszélni, annak ellenére, hogy folyékonyan beszélt a nyelvet, a találkozók során tolmácsok segítségével kommunikált a két elnök

⁷ A kérdéstről részletesen lásd: ДМИТРИЙ ЕФИМОВИЧ ФУРМАН, 2001.

⁸ ВСТРЕЧА ПРЕЗИДЕНТА АЗЕРБАЙДЖАНА ИЛЬХАМА АЛИЕВА И ПРЕЗИДЕНТА АРМЕНИИ СЕРЖА САРГСЯНА ПРИ ПОСРЕДНИЧЕСТВЕ ДМИТРИЯ МЕДВЕДЕВА

OJSC és az Azerbajdzsáni Állami Olajtársaság (SOCAR) 2009. október 14-én Bakuban szerződést írt alá az azerbajdzsáni gáz oroszországi szállításáról. Emellett az országban működik a Transneft és a Lukoil is, amelyek szintén jelzik a két ország közötti szoros gazdasági kapcsolatok eredményességét. Az ipari szférában egyre mélyülő együttműködést a KAMAZ és GAZ gyártása is jelzi.⁹

2010-ben Azerbajdzsán és Oroszország megállapodást írt alá a két ország közötti államhatárról és a vízummentességről, továbbá a Samur-folyó védelméről és használatáról. Az Oroszország és Azerbajdzsán közötti kereskedelem volumene 2010. január-júniusban 17 százalékkal nőtt az előző év azonos időszakához képest, 848,6 millió USD-t tett ki. Az Azerbajdzsánból származó export 360,4 millió USD volt, az import pedig több mint 488,2 millió USD.¹⁰ Oroszország élelmiszertermékeket, mezőgazdasági nyersanyagokat, gépeket, vas- és színesfémeket, berendezéseket, járműveket, fát, cellulóz- és papírttermékeket exportál Azerbajdzsánba. Azerbajdzsán Oroszországba irányuló importjában az ásványi anyagok, elsősorban a gáz, a textil, a gyapot, a mezőgazdasági és egyéb termékek dominálnak. Az utóbbi években Oroszország volt (Törökország és Olaszország után) Baku egyik fő külkereskedelmi partnere. Ezt alátámasztják a 2019-es év adatai is, amelyek szerint az Oroszország és Azerbajdzsán közötti kereskedelmi forgalom elérte a 3,2 milliárd USD-t.¹¹ 2021-ben Azerbajdzsán és Oroszország közötti kereskedelmi forgalma 10 százalékkal visszaesett, 2,9 milliárd USD-t tett ki.¹² Továbbá, 2024-ig folyamatban van az orosz-azeri együttműködések kulcsfontosságú területeinek – kereskedelmi akadályok felszámolása, közlekedés fejlesztése, közös vállalkozások létrehozása, együttműködés a költségvetési és adózási szféra területén, kölcsönös országlátogatások és humanitárius kapcsolatok intenzitásának növelése – fejlesztésére vonatkozó ütemterv végrehajtása.^{13 14}

A két ország közötti haditechnikai együttműködés is fejlődő tendenciát mutatott az évtizedek során. 2010-2019 között Oroszország volt

⁹ РОССИЯ НАШЛА ТРАМПЛИН ДЛЯ РЫВКА НА РЫНКИ ТРЕТЬИХ СТРАН: АЗЕРБАЙДЖАН, 2018.

¹⁰ ИТОГИ ВИЗИТА ПРЕЗИДЕНТА РОССИИ В АЗЕРБАЙДЖАН

¹¹ ЕЖЕГОДНАЯ СТАТИСТИКА ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ ПО СТРАНАМ, 2019.

¹² RUSSIA – AZERBAIJAN 2021 BILATERAL TRADE HITS US\$3 BILLION

¹³ МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ РОССИИ И АЗЕРБАЙДЖАНА. 2021

¹⁴ A jelenleg is zajló orosz-ukrán konfliktus miatt Baku aggodalmát fejezi ki a nyugati oroszellenes szankciókkal kapcsolatban, ugyanis úgy véli, hogy ezen intézkedések negatívan fogják érinteni a kereskedelmüket, az orosz gazdasági kapcsolatok intenzitásából adódóan.

Azerbajdzsán fő partnere a haditechnikai együttműködésben.¹⁵ 2021. szeptember 24-én Ilham Aliyev elnök bejelentette, hogy Azerbajdzsán új típusú fegyvereket és katonai felszereléseket fog vásárolni Oroszországtól. Továbbá, azt is megjegyezte, hogy Baku és Moszkva ilyen jellegű kapcsolatai folyamatosan fejlődni és erősödni fognak a jövőben.¹⁶

Mindezek mellett az orosz-azeri kapcsolatokban a kultúra és az oktatás területén is kiemelt helyet foglalnak el. Az Orosz Információs és Kulturális Központ új épülete 2011 januárjában nyílt meg Bakuban,¹⁷ fokozva a kulturális kapcsolatok erősödését, ahol 2019-ben az Orosz Kultúra Napjait méltatták, valamint kiemelendő, hogy Bakuban 2008 óta működik a Moszkvai Állami Egyetem bakui intézménye.¹⁸

2020-ban az Orosz Föderáció elnöke aktív közvetítői erőfeszítéseinek köszönhetően gyökeres változás következett be a Hegyi-Karabah-háborúban. Ugyanis november 9-re sikerült stabil tűzszünetet kötni. Oroszország nemzeti minőségében és az EBESZ minszki csoportjának társelnökeként vett részt a tárgyalásokon,¹⁹ majd 2021. január 11-én Vlagyimir Putyin kezdeményezésére háromoldalú megbeszéléseket folytattak Vlagyimir Putyin orosz, Nikol Pašinjan örmény és Ilham Aliyev azeri elnök részvételével. Az egyeztetésen szó esett a Hegyi-Karabahról szóló, 2020. november 9-i nyilatkozat végrehajtásának előrehaladásáról, a térségben fennálló problémák megoldásának további lépéseiről, a háború által sújtott területek lakosainak nyújtott segítség kérdéséről, valamint a kereskedelmi, gazdasági és közlekedési kapcsolatokról és fejlesztésükről.²⁰

1.2. Grúzia

Oroszország és Grúzia viszonya a Szovjetunió felbomlása óta nem tekinthető felhőtlennek. Ehhez jelentősen hozzájárultak a grúz-oszét (1990-1992)²¹ és a grúz-abház (1992-1993)²² fegyveres konfliktusok is, amelyek következtében az egykor „testvéri” köztársaság eltávolodott Oroszországtól,

---

¹⁵ МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ РОССИИ И АЗЕРБАЙДЖАНА, 2022.

¹⁶ АЗЕРБАЙДЖАН ЗАХОТЕЛ КУПИТЬ ОРУЖИЕ У РОССИИ, 2021.

¹⁷ РОССИЙСКИЙ ИНФОРМАЦИОННО-КУЛЬТУРНЫЙ ЦЕНТР, БАКУ (АЗЕРБАЙДЖАН)

¹⁸ РОССИЙСКО-АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

¹⁹ НАГОРНО-КАРАБАХСКОЕ УРЕГУЛИРОВАНИЕ

²⁰ ПУТИН, ПАШИНЯН И АЛИЕВ ПРОВЕДУТ В СОЧИ ПЕРЕГОВОРЫ 26 НОЯБРЯ, 2021.

²¹ A kérdéstről részletesen lásd: ГРУЗИЯ: КАК ИЗБЕЖАТЬ ВОЙНЫ В ЮЖНОЙ ОСЕТИИ, 2004.

²² A kérdéstről részletesen lásd: Т. А. АЧУТВА, 2007.

oroszellenes politikát folytatott, amely szoros kapcsolatban áll az Abházia és Dél-Oszétia konfliktusainak erőszakos megoldásának politikájával.

A 2003-as rózsaforradalom²³ után Mihail Szaakashvili (2004-2013) ideje alatt az orosz-grúz kapcsolatok Grúzia történetének mélypontjára süllyedtek.²⁴ A 2008-as orosz-grúz háború tovább rontotta a két ország viszonyát,²⁵ amelynek nyomán 2008. szeptember 2-án a grúz fél megszüntette a diplomáciai kapcsolatait az Orosz Föderációval.²⁶ Ezután Oroszország és Grúzia formális kapcsolatait svájci diplomaták közvetítésével látták el. Grúzia és Oroszország érdekképviselői Svájc moszkvai és tbilisi nagykövetségein dolgoznak. Az elmúlt évek során Grúzia nyugatbarát külpolitikát folytatott, amelynek nyomán az Európai Unióhoz való közeledés és a gyors NATO-integráció feladatai kerültek előtérbe.²⁷

2010 októberében a grúz fél egyoldalúan, Oroszországgal folytatott konzultáció nélkül bejelentette, hogy vízummentességet vezet be Grúziába az Orosz Föderáció észak-kaukázusi köztársaságaiban élő orosz állampolgárok számára.²⁸

Ellenben Oroszország továbbra is Grúzia második legfontosabb külkereskedelmi partnere (Törökország után) a kétoldalú kereskedelem volumenét tekintve. Erre mutat rá az is, hogy a két ország közötti kereskedelem összege 2019-ben elérte 1,33 milliárd USD-t, ami 1,7-szeres növekedést jelent 2014-hez képest.²⁹ A grúz áruk oroszországi importjára vonatkozó embargó 2006 óta volt érvényben. 2014 júliusában Oroszország feloldotta a grúz importra vonatkozó szinte összes korlátozását, beleértve számos mezőgazdasági termék behozatalának tilalmát.³⁰ Ennek nyomán a két ország közötti kereskedelem fellendült. Grúzia Oroszországba irányuló exportjának fő cikkei a vasötvözetek, a bor és a víz. Oroszországból olajipari termékeket, gázt, búzát és szenet szállítanak Grúziába. Az aktív külkereskedelmi kapcsolatokat alátámasztja az is például, hogy 2021-re Oroszország lett Grúzia vezető szénexportőre.³¹

---

²³A kérdésről részletesen lásd: ДОНАЛЬД РЕЙФИЛД, 2017.

²⁴A kérdésről részletesen lásd: НООНАН РЕИМАН, 2009.

²⁵РЕЧЬ СААКАШВИЛИ НА ГЕНАССАМБЛЕЕ ООН СМУТИЛА РОССИЮ, 2013.

²⁶В "ГРУЗИНСКОЙ МЕЧТЕ" НЕ СОЧЛИ ВОЗМОЖНЫМ ВОССТАНОВИТЬ ДИПОТНОШЕНИЯ С РФ

²⁷ЗОНОВА Т.В.

²⁸ДВУСТОРОННИЕ ОТНОШЕНИЯ СО СТРАНОЙ ГРУЗИЯ

²⁹ДВУСТОРОННИЕ ОТНОШЕНИЯ СО СТРАНОЙ ГРУЗИ

³⁰ПРОБЛЕМЫ В ОТНОШЕНИЯХ РОССИИ И ГРУЗИИ, 2019.

³¹АЗЕРБАЙДЖАН ВОШЕЛ В ТОП-5 КРУПНЕЙШИХ ЭКСПОРТЕРОВ УГЛЯ В ГРУЗИЮ, 2022.

2018. március 9-én a grúz miniszterelnök, Giorgi Kvirikashvili (2015-2018) kijelentette, hogy Grúzia kész normalizálni a kétoldalú kapcsolatait Moszkvával.³² Azonban a 2018-as választások után az ország új elnöke, Salome Zurbisvili bejelentette, hogy nem hajlandó együttműködni Oroszországgal, ellenségének tekinti, kiemelve az ország szakadár területeinek problémáit és az Ukrajnában zajló konfliktust.³³ Ezt az amúgy sem felhőtlen viszonyt tovább rontották azok a 2019 nyarán kezdődő orosz-ellenes tüntetések, amelyeket a kormánypárt kezdeményezett.³⁴

Mindezek mellett azonban érdemes kiemelni, hogy a két ország között az elmúlt években felélénkültek a kulturális, sport, tudományos, vallási és üzleti kapcsolatok. 2019 végén 939 grúz állampolgár tanult orosz oktatási intézményekben, ebből 330 a szövetségi költségvetés terhére és 609 fő szerződéses alapon.³⁵

1.3. Örményország

Oroszország különleges státusszal bír az örmény kül-, és biztonságpolitikában, mint ahogy Örményország is egyedülálló szerepet játszik Moszkva kaukázusi politikájában. A posztszovjet időszakban az orosz-örmény kapcsolatok meglehetősen stabilok voltak, folyamatosan fejlődtek. Az együttműködés fő területei a biztonságpolitika és a gazdasági együttműködések voltak, de részben kulturális és humanitárius kérdésekre is kiterjednek. A két ország baráti kapcsolatait mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Vlagyimir Putyin folyamatosan kapcsolatban van Nikol Pašinjan (2018-tól) miniszterelnökkel. A külügyminiszterek Szergej Lavrov³⁶ (2004-től) és Zohrab Hrachiki Mnatsakanyan (2018-2020), illetve utóda Askar Mirzoyan (2021-től) is rendszeres párbeszédet folytatnak. 2020-ban Genf-Moszkva-Jereván városokban, emellett (a COVID-19 pandémiára való tekintettel) sor került 20 telefonos egyeztetésre is, jó kapcsolatban vannak egymással.³⁷

---

³² MOSCOW HAILS GEORGIAN PM'S INTENTION TO NORMALIZE RELATIONS WITH RUSSIA, 2018.

³³ САЛОМЕ ЗУРАБИШВИЛИ: НЕ ВРЕМЯ ДРУЖИТЬ С РОССИЕЙ

³⁴ РОССИЙСКО-ГРУЗИНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

³⁵ ДВУСТОРОННИЕ ОТНОШЕНИЯ

³⁶ Érdekességként megemlíthető, hogy Lavrov családját személyes szálak is kötik az országhoz, ugyanis édesapja grúziai örmény volt.

³⁷ ДВУСТОРОННИЕ ОТНОШЕНИЯ

Örményország védelmi és biztonságpolitikájának kulcsfontosságú tényezője az oroszokkal folytatott katonai-politikai együttműködés. Oroszország egy katonai bázissal rendelkezik³⁸ Örményországban, és az orosz határőrök segítenek Örményországnak megvédeni Törökországgal és Iránnal közös határait.³⁹ Örményország aktív, alapító tagja a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének (CSTO), valamint megjegyzendő, hogy a CSTO egyetlen tagja a Dél-Kaukázusban. Moszkva és Jereván szoros integrációs kapcsolatát bizonyítja az is, hogy Örményország 1991-től tagja a Független Államok Közösségének, illetve 2015. január 2-től teljes jogú tagja az Eurázsiai Gazdasági Uniónak is.,⁴⁰

Oroszország a fő befektető és kereskedelmi partnere Örményországnak. Az orosz beruházások teljes volumene a 2017-2020 közötti periódusban másfélszeresére, 1,7 milliárd USD-ről, 2,6 milliárd USD-ra nőtt, amely főként az energia-, és közlekedési szektorban volt megfigyelhető.⁴¹ Továbbá kiemelendő, hogy Örményország kedvezményes áron (a 165 USD/1000 m³ jelentős kedvezmény ahhoz képest, hogy Európában 2100 USD-ba kerül 1000 m³)⁴² vásárol földgázt Oroszországtól.⁴³ Az örmény energiaszektorban működő orosz vállalatok közül a Gazprom Armeniá a legjelentősebb.⁴⁴ Szintén fontos az orosz „Tashir” cég tevékeny-

³⁸ A 102-es orosz katonai bázis Jerevántól 120 km-re található, 1941-ben építették, s mind a mai napig funkcionál, 2005 elején a 102. katonai bázison 74 harckocsi, 17 gyalogsági harcjármű, 148 páncélos, 84 tüzérségi felszerelés, 18 MiG-29 vadászgép és több S-300 -as légvédelmi rakétaütég volt.

³⁹ A 102. orosz bázist 1992-ben telepítették Örményországban az egykori szovjet hadsereg egységei alapján 2010 augusztusában aláírták az 1995-ös szerződéshez kiegészítő jegyzőkönyvet az orosz katonai bázis Örményország való működtetéséről. A jegyzőkönyv értelmében a 102. bázis illetékességi területe kibővült Örményország teljes területére (és nem csak a volt szovjet-török, illetve szovjet-iráni határvidékre vonatkozik). Örményország ezt a dokumentumot az Azerbajdzsánnal vívott háború esetén a közvetlen katonai segítségnyújtás garanciájaként értelmezi.

⁴⁰ ВЛАДИМИР СМОЛЬЕВ – ВАГЕ ГУКАСЯН: АРМЯНО-РОССИЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ. КРАТКАЯ ХРОНОЛОГИЯ. ЕРЕВАН, 2018. 12. о.

⁴¹ SERGEY MINASYAN, 2013.

⁴² GAS PRICE IN EUROPE UP OVER \$2,100 PER 1,000 CUBIC METERS FOR THE FIRST TIME, 2021.

⁴³ A földgázhoz a posztszovjet térségben csak Fehéroroszország jut hozzá ennél kedvezőbb áron.

⁴⁴ ГАЗПРОМ АРМЕНИЯ

sége, amely többek között az áramelosztó rendszereket irányítja és birtokolja.⁴⁵

Továbbá, a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok erősödését mutatja a Jerevánban megrendezésre kerülő „EXPO-RUSSIA ARMENIA” nemzetközi ipari kiállítás, amelynek soron következő eseményét 2022. október 5-7-között tervezik megrendezni.⁴⁶ Az örmény kormány 2021 augusztusában mutatta be a 2021-2026 közötti időszakra szóló programját, amely ambiciózus célokat tartalmaz az ország békés, fenntartható és inkluzív fejlődésére vonatkozóan. Továbbá, gazdasági programja átfogó reformokkal kívánja elősegíteni az export- és beruházás vezérelt növekedési modellt.⁴⁷

Érdeemes megemlíteni mindezekon kívül, hogy aktívan fejlődik a kulturális és humanitárius együttműködés, amelynek fontos része a történelmi emlékezet megőrzése. 2015. április 24-én Vlagyimir Putyin orosz elnök Örményországba látogatott, hogy részt vegyen az örmény népirtás 100. évfordulója alkalmából rendezett eseményeken. Ugyanebben az évben, 2015-ben megnyílt a Moszkvai Állami Egyetem kihelyezett intézménye Jerevánban. Örményország továbbra is nagy érdeklődést mutat az orosz nyelvű felsőoktatás iránt, számos örmény hallgató tanul orosz felsőoktatási intézményekben.⁴⁸ A két ország kulturális minisztériuma aktívan együttműködik a kulturális és humanitárius szférában is, együttműködési programjukat 2019-2021 között a járványhelyzethez igazodva valósították meg.⁴⁹ Továbbá rendszeresen szerveznek különféle kulturális eseményeket, ehhez kapcsolódóan megemlítendő, hogy az örmény Goris városa 2018-ban a FÁK kulturális fővárosa volt.⁵⁰

II. TÖRÖKORSZÁG REGIONÁLIS JELENLÉTE

Törökország mélyen gyökerező történelmi és kulturális kapcsolatokat ápol a Dél-Kaukázussal, amely hídként köti össze Törökországot Közép-Ázsiával. Törökország az elsők között ismerte el Azerbajdzsán, Örményország és Grúzia függetlenségét. Ankara nyugati szövetségesként az 1990-es

---

⁴⁵ ИСТОРИЯ «ГАШИР»

⁴⁶ EXPO-RUSSIA ARMENIA

⁴⁷ ЭКОНОМИКА АРМЕНИИ ВЫРАСТЕТ НА 5,5% В 2021 ГОДУ – ПРОГНОЗ МВФ

⁴⁸ ДВУСТОРОННИЕ ОТНОШЕНИЯ

⁴⁹ ДВУСТОРОННИЕ ОТНОШЕНИЯ

⁵⁰ О РЕАЛИЗАЦИИ В 2018 ГОДУ МЕЖГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРОГРАММЫ «КУЛЬТУРНЫЕ СТОЛИЦЫ СОДРУЖЕСТВА» В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

évektől kezdve egyre meghatározóbb szerepet kívánt betölteni a régióban, amellyel az Európai Unió és a NATO érdekeit is próbálta kiszolgálni. Törökország és a nyugati országok számára e térség elsősorban a kőolaj és földgáz nyugatra történő szállítása szempontjából bír óriási jelentőséggel. A dél-kaukázusi földgázvezeték (amelyet szokás Baku-Tbiliszi-Erzurum (BTE) vezetékként is említeni), és Baku-Tbiliszi-Ceyhan (BTC) olajvezeték 2006-os üzembe helyezése, valamint a Transz-anatóliai földgázvezeték (TANAP) 2018-as üzembe helyezése és a Transz-adriai vezeték (TAP) célja, hogy összekapcsolja a Kaszpi-tengeri lelőhelyeket az Európai Unióval. A Baku-Tbiliszi-Kars (BTK) vasútvonal pedig Oroszországot megkerülve összekapcsolja Európát a kínai OBOR kezdeményezésével.

Törökország egyre meghatározóbb stratégiai együttműködéseket próbál kötni Azerbajdzsánnal és Grúziával, amelynek során sokszor szembekerül Oroszországgal vagy éppen Örményországgal (lásd például Hegyi-Karabah esetét).⁵¹ Ankara viszonya Jerevánnal kimondottan feszültnek számít, amelyek az 1915-ös eseményekig vezethetőek vissza. Ám az elmúlt időszak külpolitikai fejleményeit figyelembe véve előfordulhat némi javulás a két ország diplomáciai kapcsolatait illetően.

2.1. Azerbajdzsán

Azerbajdzsán kiemelt helyet foglal el Ankara politikájában. A két ország között fennálló erős politikai és stratégiai együttműködéseken túl meghatározónak tekinthetjük a közös nyelvi és kulturális rokonsághoz köthető történelmi kapcsolatokat.⁵² Ankara és Baku szoros kapcsolatát ezért szokás az „egy nemzet, két állam” (törökül: *bir millet iki devlet*) kifejezéssel illetni.⁵³ Az 1990-es években, a Szovjetunió felbomlását követően Törökország arra tett kísérletet, hogy a pántörök ideológiát életre keltve, erős szövetséget kössön Azerbajdzsánnal és Közép-Ázsia függetlenné váló türk köztársaságaival. Ennek célja az lett volna, hogy egy amolyan török unió létrehozásával minden török nemzetet „összekapcsoltak” volna Ankara vezetésével.⁵⁴ Bár ez az elképzelés kudarcba fulladt, mindez nem befolyásolta jelentős mértékben Baku és Ankara kétoldalú kapcsolatainak fejlődését. Azerbajdzsán vezetői, Abulfaz Elchibey (1992–1993), Heydar

---

⁵¹ INTERNATIONAL CRISIS GROUP, 2018. 18. o.

⁵² BALCI, 2014. 46. o.

⁵³ İNCEKAYA, 2021.

⁵⁴ BALCI, 2017. 229. o.

Aliyev (1993–2003) és 2003 óta fia, İlham Aliyev törekedtek a jó kapcsolatok kialakítására Törökországgal. Ankara aktívan támogatta Azerbajdzsán álláspontját az első és a második hegyi-karabahi konfliktusban,⁵⁵ valamint más regionális biztonsági kérdésekben is. Példaként említhetjük azt az esetet, amikor 2012-ben feszültség bontakozott ki Azerbajdzsán és Irán között.⁵⁶ A török támogatásokat viszonzva Azerbajdzsán támogatja Törökország és a közép-ázsiai türk köztársaságok integrációját erősítő célkitűzéseit. Azerbajdzsánnak szüksége van Törökországra, hogy a nemzetközi szinten eredményesebben tudja érvényesíteni elképzeléseit, míg Ankara számára Baku elsősorban fontos energetikai beszállító és a két ország jó politikai és gazdasági együttműködése csökkentheti Törökország energiafüggőségét Oroszországtól.⁵⁷ Ezenfelül Baku egy fontos „ugródeszka” Törökországnak ahhoz, hogy eredményesebb és szorosabb kapcsolatot tudjon ápolni a közép-ázsiai türk országokkal.

Gazdasági szempontból kiemelendő az energetikai együttműködések sora. Számos török vállalat működik Azerbajdzsánban és a korábban említett kőolaj- és földgázvezetékek (BTC, BTE, TANAP) létfontosságúak Törökország számára.⁵⁸

A vallási, kulturális együttműködések is egyre nagyobb teret kapnak a két ország kapcsolatában. A Török Vallásügyi Igazgatóság, a *Diyane*⁵⁹ együttműködik Baku vallási vezetőjével, és számos török iszlám mozgalom képviselteti magát Azerbajdzsánban, amelyek többsége a Gülen-mozgalommal⁶⁰ állt kapcsolatban,⁶¹ ám fontos kiemelni, hogy a jelenlegi török vezetés nem ápol jó kapcsolatot Fetullah Gülen vallási vezetővel, sőt mozgalmát terrrorszervezetként tartja számon

---

⁵⁵ SARIAHMETOĞLU, 2016. 98. o.

⁵⁶ BALCI, 2014. 46. o.

⁵⁷ YESEVI, TIFTİKÇİGİL, 2015. 28. o.

⁵⁸ Részletesebben lásd például ROBERTS, 2012. 77–85. o.

⁵⁹ Az AKP kormánya alatt a *Diyane* költségvetése 2015-re megnégyszereződött, több mint 2 milliárd dollárra nőtt, így költségvetése 40 százalékkal nagyobb, mint a Belügyminisztériumé, és megegyezik a Külügyminisztériumé, az Energiaügyi, valamint a Kulturális és Idegenforgalmi Minisztériuméval. A *Diyane* bevonása a török bel- és külpolitikába új fejezetet nyitott Erdoğan szilárdabb hatalmának megteremtésében. Lásd: LEPESKA, 2015.

⁶⁰ Az 1990-es években a Gülen-mozgalom rendkívül aktív volt Közép-Ázsiában és más muszlimok által lakott posztszovjet területeken. Bővebben lásd: YAVUZ, 1999.

⁶¹ Például a *Süleyman Hilmi Tunahan* tanítványai vagy a misztikus *Naksibendi Osman Nuri Topbas* tanítványai. Részletesen e mozgalom azeri kapcsolatairól lásd: BALCI, 2013.

Ankara 2020 őszén Bakunak nyújtott támogatása a karabahi háborúban logikus folytatása volt az azerbajdzsáni-török kapcsolatok erősödésének, és egy újabb példája annak a határozott politikának, amelyet Törökország folytat a szomszédos régióban. A háború bizonyos értelemben koncentráta a már megkezdett folyamatokat, ugyanakkor új szintre emelte azokat. A *status quo* megkérdőjelezése szembement az azt védő Moszkva érdekeivel. Ez jelezte annak lehetőségét, hogy a dél-kaukázusi erőviszonyok megváltozhatnak. Kétségtelen, hogy az örmény irányítású területek visszafoglalását célzó hadműveletet már régóta fontolgatták, bár valószínűleg csak 2020 nyarán döntöttek az elindításáról.⁶² Feltételezhető, hogy a török vezetés nem akart aktívan részt venni ebben a folyamatban, hiszen fontolóra kellett venni egy esetleges oroszországi katonai választ, és Azerbajdzsán egymaga nem mert volna ilyen kockázatot vállalni.⁶³ Egy ilyen nagyszabású hadművelet kidolgozása nyílt kihívás elé állította Moszkvát, amely hagyományosan az erőegyensúly megőrzésében érdekelt a térségben. Sőt Azerbajdzsán és Moszkva kapcsolata a háború folyamán (és azt követően) meglehetősen változékony képet mutatott.⁶⁴

A háború előzményét jól körvonalazta Azerbajdzsán példátlan érdeklődése a török haditechnika iránt. Az azeri fegyvervásárlások 2020 első kilenc hónapjában meghaladták a 123 millió USD-t – hatszor többet, mint az előző évben –, többek között drónokat és egyéb katonai felszerelést vásároltak.⁶⁵ Hamarosan megkezdődtek Azerbajdzsánban a török szárazföldi (tüzérség, páncélozott járművek) és légi (F-16 repülőgépek és *Bayraktar* drónok) részvételével zajló hadműveletek, amelyek részben török tanácsadók részvételével zajlottak.⁶⁶ A háború kezdete óta Erdoğan elnök és más vezető török politikusok határozottan támogatták Azerbajdzsánt. Nyilatkozataik többsége az örmény erők teljes kivonását követelte Azerbajdzsán nemzetközileg elismert területeiről, valamint több bírálatot fogalmazott meg a nyugati országokkal szemben, amelyeket azzal vádoltak, hogy a „büntetlenség” érzése miatt megingathatatlan örménybarát állásponttal erősítik meg Jerevánt. Moszkva visszafogottabb reakciójának fő oka a harcok kirobbanására, úgy tűnik, éppen Ankara részvételének ténye volt, ami minden lehetséges orosz beavatkozást még költségesebbé tett

---

⁶² CHIRAGOV, 2021.

⁶³ GÓRECKI, CHUDZIAK, 2021. 5. o.

⁶⁴ ISAYEV, 2021.

⁶⁵ TOKSABAY, 2020.

⁶⁶ MENTEŞ, 2020.

volna. A Törökországgal való közvetlen konfrontáció elkerülésével Oroszország egyúttal azzal magyarázhatta passzivitását, hogy a harcok *de jure* Azerbajdzsánhoz tartozó területeken zajlottak, és ezért nem vonatkoznak rájuk azok a garanciák, amelyeket Moszkva korábban Jerevánnak nyújtott.⁶⁷ A 2020-as karabahi háború – a Baku-Ankara szövetség fejlődésének eddigi csúcspontját jelentették. Mostantól minden, a Dél-Kaukázust érintő számításnál figyelembe kell venni Ankara álláspontját.⁶⁸ Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy Oroszország kulcsszereplő – és a közeljövőben is marad – ebben a térségben, amely a legszélesebb eszköztárral rendelkezik, különösen politikai és katonai eszközökkel.

A tűzszünet és az ezt követő megállapodások is azt tükrözik, hogy számolni kell Ankara jelenlétével a Dél-Kaukázus területén és úgy tűnik, hogy Moszkva figyelembe veszi Ankara érdekeit, sőt bizonyos értelemben fel is hatalmazza azokat.⁶⁹ Ezenkívül 2021 szeptemberében mindkét hadsereg katonai gyakorlatokat tartott a Lachin folyosótól mindössze 300 méterre.⁷⁰ Aliyev elnök ugyanakkor abban is érdekelt, hogy Azerbajdzsánt (nagyraoszt sítá lakosságával) mint világi államot megőrizze, és ne hagyja, hogy a szunnita-izlamista ideológia elterjedjen, vagy hogy a török hatalom túlságosan uralkodóvá váljon Azerbajdzsánban.⁷¹

2.2. Grúzia

Grúzia 1991-es függetlenné válása lehetővé tette Ankara és Tbiliszi közötti jó kapcsolat kialakítását, amelyet Törökország számára két okból is meghatározó volt. Először is, Törökország számára a grúz terület folyosót jelent Közép-Ázsia, azaz a török világ irányába, valamint arról sem feledkezhetünk meg, hogy a Kaszpi-tenger irányából induló szénhidrogénvezetékek áthaladnak Grúzián, így azok összekötik a Kaszpi-tengert térségét a török kikötőkkel és a nemzetközi piacokkal.⁷²

Grúzia számára Törökország ablakot jelent a tágabb értelemben vett Európa irányába. Éppen ezért meghatározó jelentőséggel bírt volna Tbiliszi számára egy esetleg törökországi uniós tagság sikere is. Nem beszélve arról,

---

⁶⁷ BALCI, 2020.

⁶⁸ A későbbi fejleményekről részletesebben lásd: EGERESI, 2022. 3–10. o.

⁶⁹ TRT WORLD, 2020.

⁷⁰ HUSEYNOV, 2021.

⁷¹ MESTER, 2021. 6. o.

⁷² GÖKSEL, 2013. 8. o.

hogy a másik regionális nagyhatalommal, Oroszországgal fennálló konfliktusai összefüggésében Grúziának szüksége van Törökországra, mint kiegyensúlyozó regionális hatalomra, különös tekintettel a gazdasági problémák leküzdésére, amelyek 2008-óta, az orosz-grúz konfliktust követően jelentősen megnehezítik Grúzia gazdaságát.⁷³

A 2003-as rózsák forradalmával bekövetkezett hatalomváltás és Szaakashvili 2012. októberi választási kudarca sem érintette negatívan a két ország kapcsolatát.⁷⁴

Meg kell jegyeznünk azt is, hogy az időnként feléledő orosz-török közeledés olykor negatívan érinti a török-grúz kapcsolatokat. Grúzia nyugatbarát politikája és a NATO-hoz való közeledése megnehezítette Törökország kettős törekvését, hogy jó kapcsolatokat ápoljon Oroszországgal és Grúziával. A „Kaukázusi Stabilitási és Együttműködési Platform” létrehozására irányuló diplomáciai kezdeményezés, amely a regionális szereplőket csak a regionális problémák kezelésére ösztönözte, gyorsan megmutatta Törökország befolyásának korlátait a közvetlen környezetében.⁷⁵

Ankara és Tbiliszi együttműködésének másik árnyoldala a vallási kérdésekben rejlik. A grúzok, különösen a grúz egyház, amely egyre nagyobb politikai szerepet kapott az elmúlt években, nehezményezi bizonyos török csoportok vallási aktivizmusát Grúziában, különösen Adzsáriában. Emiatt új mecsetek építését vagy a szovjet korszakban elhagyott régebbi mecsetek helyreállítását a lakosság bizonyos rétegei rosszul fogadták, és úgy érzeték, hogy a keresztény identitásuk veszélyben van.⁷⁶ Az egyik ilyen problémaforrás a batumi *Azizije* mecset volt, amelynek helyreállításában Törökország aktívan közreműködött, hiszen mindez szimbóluma az oszmán múltnak, a török jelenlétnek e területen.⁷⁷ E feszültségek ellensúlyozására és feloldására Törökország felajánlotta, hogy helyreállítja a régi grúz templomokat Törökországban.⁷⁸

Tbiliszi külpolitikájának diverzifikálásából jelentős haszna származik, de mindezek fokozzák függőségét mind Ankarától, mind Bakutól.⁷⁹ Az

---

⁷³ OTARASHVILI, 2013.

⁷⁴ BALCI, 2014. 50. o.

⁷⁵ RADA, 2010. 2. o.

⁷⁶ BALCI, 2014. 51. o.

⁷⁷ ACHBA, 2012.

⁷⁸ HÜRRİYET DAILY NEWS, 2013.

⁷⁹ GÓRECKI, CHUDZIAK, 2021. 4. o.

ország egyes részein egyértelműen a török tőke van túlsúlyban,⁸⁰ és olyan stratégiai létesítményekben is megmutatkozik ez, mint a batumi kikötő,⁸¹ valamint a batumi és tbiliszi repülőterek, amelyeket a *TAV Airports Holding* üzemeltet.⁸² A 2011. május 31-én aláírt és 2011. december 10-én hatályba lépett jegyzőkönyv értelmében a török és grúz állampolgárok nemzeti személyazonosító okmányukkal utazhatnak egymás országába. A grúz statisztikai hivatal adatai szerint a 2018 és 2020 közötti időszakot figyelembe véve a Grúziába látogató turisták között az azeri állampolgárok voltak túlsúlyban, őket követték a rangsorban az örmények, majd harmadikként az oroszok, a török állampolgárok pedig a negyedikek voltak ezen rangsorban.⁸³

A kétoldalú kapcsolatok továbbfejlesztése érdekében létrehozták a Magas Szintű Stratégiai Együttműködési Tanács (HLSC) mechanizmusát. A HLSC első találkozóját 2016. július 19-én Ankarában, a HLSC második fordulóját pedig 2017. május 23-án Tbilisziben tartották. A harmadik forduló várhatóan Törökországban rendezik. Törökország határozottan támogatja Grúzia területi integritását, és nem ismeri el Abházia és Dél-Oszétia függetlenségét. Törökország reméli, hogy ezeket a konfliktusokat Grúzia területi integritásának és szuverenitásának keretein belül, békés eszközökkel meg tudják oldani. Törökország támogatja Grúzia az euroatlanti integrációra irányuló erőfeszítéseit is.

Egy másik fontos kérdés a két ország kapcsolatában az *Abuska* törökök hazájukba való visszatérésének folyamata.⁸⁴ Törökország aktívan foglalkozik ezzel a kérdéssel, és azt szeretné elérni, hogy a visszatérési folyamat minden akadályát elhárítsák.⁸⁵ Törökországban több ezer etnikai grúz él, és kisebb számú török (meskheti török) él Grúziában. A két ország több évszázados történelmi és kulturális kapcsolatai miatt az együttműködések általában szívélyesek, bár időnként felmerülnek viták, nézeteltérések.

2.3. Örményország

---

⁸⁰ EUROPEAN UNION, TRADE IN GOODS WITH GEORGIA, 2020.

⁸¹ HESS, 2021.

⁸² TAV Airports.

⁸³ GEOSTAT.

⁸⁴ Erről a folyamatról részletesebben lásd például RAIMBEKOVA, 2019, vagy SEVENCAN, 2021.

⁸⁵ MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF TÜRKIYE, 2021.

Törökország és Örményország kapcsolata egy rövid periódust leszámítva meglehetősen fagyosnak tekinthető. Törökország a szovjet korszak végén elismerte Örményország függetlenségét, és fontolgatta diplomáciai kapcsolatok létrehozását Jerevával. Ezek a kapcsolatok azonban rövid életűek voltak. 1993-ban az Azerbajdzsánnal való szolidaritás jegyében Törökország lezárta közös határát Örményországgal, hogy tiltakozzon a Hegyi-Karabah örmény megszállása ellen.⁸⁶ Az első és második hegyi-karabahi háború következtében jelentősen megromlott Ankara és Jereván kapcsolata.

Amikor Törökország és Örményország viszonyáról beszélünk, nem mehetünk el szó nélkül az első világháború idején, az Oszmán Birodalomban lezajlott események mellett. Örményország népiirtásként kezeli az örmény lakosság 1915-ös lemészárlását, amelyet a nemzetközi közösség eltérően értékel.⁸⁷ A fenti vádak, miszerint az 1915-ös események népiirtásnak minősülnek, Törökország nem fogadja el. Azonban nem tagadja a visszaélések tényét, ám mértékét erősen vitatja.⁸⁸ Ankara álláspontja szerint az érintett események az orosz török háborúk összefüggésében történtek, és ezek a tragikus események minden érintett félre hatással voltak.

A két ország kapcsolata valamelyest javult a 2000-es években, miután az AKP került hatalomra és Ahmet Davutoğlu külügyminiszter „zéró probléma a szomszédokkal” elvének meghirdetése nyomán Törökország megpróbálta javítani kapcsolatait valamennyi szomszédjával. Az első lépésekre 2008-ban került sor, az ún. „futballdiplomácia” keretein belül. Abdullah Gül (2007–2014) török elnök és örmény kollégája, Serzh Sarkisyan (2008–2018) kihasználta a 2008-as Törökország és Örményország közötti labdarúgó-mérkőzéseket arra, hogy javítsanak a két ország kapcsolatán.⁸⁹ A két államfő találkozási esélyt adtak a párbeszédre a Törökország és Örményország közötti kapcsolatok normalizálására. A két ország közötti enyhülés lehangosabb ellenzője Azerbajdzsán volt, amely „árulással” vádolta Törökországot és megtorlásul a Törökországba exportált olaj árának emelésével fenyegetőzött.⁹⁰ Ez a nézeteltérés veszélyeztette az azeri olaj

⁸⁶ TAIT, 2009.

⁸⁷ DE WAAL, 2021.

⁸⁸ A kérdésről részletesen lásd: PALABIYIK, 2017.

⁸⁹ ÇAMAN, AKYURT, 2011. 57. o.

⁹⁰ BALCI, 2014. 49. o.

Törökországba szállítását is. Az azeri nyomás hatott Törökországra és a tárgyalások megtorpantak, így Ankara és Jereván az egyeztetések felfüggesztése mellett döntött. Mégis találunk egy érdekes fejleményt ezen időszakban, hiszen 2014 áprilisában a török miniszterelnök hivatalos részvétnyilvánítása⁹¹ az 1915-ben az Oszmán Birodalomban meggyilkolt örmények tragédiája irányába, előrelépést jelentett egy esetleges közeledés felé.

Az elhidegülést tovább fokozta, hogy 2015. december 23-án Szergej Sojgu (2012–) orosz védelmi miniszter és örmény kollégája, Seyran Ohanyan (2008–2018) megállapodást írt alá egy közös légvédelmi rendszer létrehozásáról,⁹² amely tovább növelte az országban az orosz befolyást. Javulást az elkövetkezendő években sem látunk a diplomáciai fronton. Az örmény külügyminisztérium közleményt adott ki, amelyben elítélte a 2019-es török offenzívát Szíria északkeleti részén, arra hivatkozva, hogy az események „*a regionális biztonság romlásához, civil áldozatokhoz, tömeges migrációhoz és végül egyre mélyülő humanitárius válsághoz vezetnek*”.⁹³

Törökország részéről világosan kirajzolódnak azok a feltételek, amelyek megnehezítik a két ország diplomáciai kapcsolatának javulását. Ezek Ankara részéről a következők: az örmény népirtás elismerésének megtagadása; Törökország területi integritásának és határainak sérthetetlensége; Hegyi-Karabah elismerése Azerbajdzsán részeként. A karabahi háborúban elszenvedett vereség után Örményország elveszített minden erőforrást, amellyel érdekeit megvédeheti.⁹⁴

A közelmúltban a két ország diplomáciai kapcsolatai előremutatóak voltak. Mevlüt Çavuşoğlu török külügyminiszter 2021 decemberében úgy nyilatkozott, hogy a Törökország és Örményország különmegbízottjai várhatóan 2022 januárjában tartják meg az első találkozót a két ország közötti kapcsolatok normalizálásának lépéseiről, valamint Oroszország bejelentette, hogy támogatja a Törökország és Örményország közötti, a kapcsolatok normalizálására irányuló tárgyalásokat, megjegyezve, hogy "az egész világ profitál majd a szomszédos kapcsolatok helyreállításából."⁹⁵

Çavuşoğlu 2022 januárjában értékelte a Törökország és Örményország közötti normalizációt célzó tárgyalások eddigi eredményeit,

---

⁹¹ LETSCH, 2014.

⁹² HÜRRIYET DAILY NEWS, 2015.

⁹³ MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF ARMENIA, 2019.

⁹⁴ MARTIROSYAN, 2021.

⁹⁵ BIR, 2021.

és rámutatott arra, hogy a bizalomépítő intézkedéseket a következő ülésen tárgyalják majd, amelynek végső célja a két ország közötti viszony konszolidálódása, valamint a külügyminiszter azt is kijelentette, hogy Ankara azt szeretné, ha a következő Törökország-Örményország diplomáciai tárgyalásokat e két ország valamelyikében folytatnák.⁹⁶

KONKLÚZIÓ

Összességében elmondható, hogy a szovjet múltra való tekintettel Oroszország semmiképp nem szeretne lemondani a vizsgált régió országairól. Mindent megtesznek a sikeres együttműködésért, hiszen korábban az orosz érdekek érvényesültek. Napjainkra azonban egyértelmű lett, hogy Oroszország fontos szerepet játszik a térségben, s az ott jelenlévő konfliktusok rendezésében, de már nem Moszkva az egyetlen jelentős szereplő a Kaukázus geopolitikájának alakításában.

Úgy tűnik, a térség geopolitikája a közeljövőben nagymértékben függ majd Oroszország és Törökország viszonyának alakulásától, amelynek figyelembe kell vennie Azerbajdzsán álláspontját is. Ankara és Moszkva érdekei nemcsak a Dél-Kaukázusban ütköznek egymással, hanem más régiókban, területeken is, így Szíriában és Líbiában, sőt az utóbbi időben Ukrajnában is.⁹⁷ Az elkövetkezendő évek, az orosz békefenntartók Hegyi-Karabahban jelenléte kulcsfontosságú lehet a jövőbeli erőviszonyok szempontjából. Nem zárható ki, hogy kompromisszum hiányában újabb háború tör ki, amelyben ezúttal a török haderő is nyíltan részt vesz.

A török vezetés gyakran bírálja Moszkvát azért, mert próbálja a maga javára billenteni a katonai erőegyensúlyt a Dél-Kaukázusban, valamint a Fekete-tengeren, különösen a Krím-félsziget annektálása után. Törökország a karabahi konfliktusba való közvetett beavatkozásával jelezte azon törekvését, hogy a Dél-Kaukázusban is befolyásos hatalommá szeretne válni, és visszanyerni az Oszmán Birodalom idejéből származó befolyását. Az Egyesült Államok érdeklődésének csökkenése a térség iránt és az EU érdektelensége a biztonsággal kapcsolatos szerepvállalások háttérében, az olyan államok, mint Grúzia vagy éppen Azerbajdzsán egyre inkább úgy tekintenek Ankarára, mint szövetségesre, amellyel ellensúlyozni tudják Oroszország jelenlétét a térségben. A 2020-as azerbajdzsáni győzelem

---

⁹⁶ DAILY SABAH, 2022.

⁹⁷ Részletesebben lásd: EGERESI, 2021. 3–10. o.

jelentősen megerősíti a Baku-Ankara tengelyt, lehetővé téve Törökország számára, hogy továbbra is érvényesítse gazdasági- és energiapolitikai érdekeit a Kaszpi-tenger térségében és Ázsiában.

A 2020-as hegyi-karabahi konfliktus rávilágított arra, hogy az orosz erőknél is vannak korlátai, és már nem egyedül uralják a régiót, legfőbb vetélytársa Törökország lett. Ezt bizonyítja az is, hogy Oroszország a háború előtti erőviszonyokat részesítette volna előnyben, de az azeri-török szövetség megkérdőjelezte azt. Ennek nyomán Moszkva beleegyezett egy közös orosz-török megfigyelőközpont létrehozásába, amely felügyelte a tűzszünet végrehajtását. Ennek nyomán világossá vált, hogy Oroszországnak nem maradt más választása, mint elismerni Törökország regionális szerepét. Mindemellett Törökország bebizonyította, hogy ha szükséges hajlandó és képes is közvetlenül szembeszállni Oroszországgal a dél-kaukázusi érdekeket érintő kérdéseket illetően, még akkor is, ha a két ország más területeken sikeresen együttműködik, mint például az energia- és fegyvereladások terén.

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a térség helyzetét nagyban befolyásolják a nemzetközi események, konfliktusok. Minél feszültebb a nemzetközi helyzet és Oroszország kapcsolata az Egyesült Államokkal és a Nyugattal, annál nehezebb lesz stabilizálni a helyzetet a Dél-Kaukázusban és annál nagyobb a valószínűsége egy új háborúnak és újabb konfliktusoknak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- АЧВА, САЛОМА (2012). Human Rights in Georgia. Letöltés helye: <http://www.humanrights.ge/index.php?pid=14652&lang=eng> (Letöltve: 2022. 02. 10.)
- АЗЕРБАЙДЖАН ВОШЕЛ В ТОП-5 КРУПНЕЙШИХ ЭКСПОРТЕРОВ УГЛЯ В ГРУЗИЮ (2022). (Azerbajdzsan voszel v top-5 krupnyejsih ekszportov uglja v Gruziju.) Letöltés helye: <https://news.day.az/economy/1434733.html> (Letöltve: 2022.02.16.)
- АЗЕРБАЙДЖАН ЗАХОТЕЛ КУПИТЬ ОРУЖИЕ У РОССИИ (2021). (Azerbajdzsan zahotyel kupity oruzsie u Rossziji.) Letöltés helye: https://lenta.ru/news/2021/09/24/az_rus/ (Letöltve: 2022.03.02.)
- BALCI, ALI (2017). Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar. İstanbul: Alfa Yayınları 3. basım.
- BALCI, BAYRAM (2013). Between Secular Education and Islamic Philosophy: The Approach and Achievements of Fethullah Gülen's Followers in

- Azerbaijan. Carnegie. Letöltés helye:
<https://carnegieendowment.org/2013/10/20/between-secular-education-and-islamic-philosophy-approach-and-achievements-of-fethullah-g-len-s-followers-in-azerbaijan-pub-54193> (Letöltve: 2022. 02. 09.)
- BALCI, BAYRAM (2014). Strengths and Constraints of Turkish Policy in the South Caucasus, *Insight Turke*, Vol. 16, No.2, 43–52.
- BALCI, BAYRAM (2020). Russia and the Karabakh War. Is Moscow still the Game Leader? *Sciencespo*. Letöltés helye:
<https://www.sciencespo.fr/cei/en/content/russia-and-karabakh-war-moscow-still-game-leader-0> (Letöltve: 2022. 02. 09.)
- BIR, BURAK (2021). Turkish, Armenian envoys expected to meet in January. *Anadolu Agency*. Letöltés helye:
<https://www.aa.com.tr/en/politics/turkish-armenian-envoys-expected-to-meet-in-january/2461662> (Letöltve: 2022. 02. 08.)
- ÇAMAN, M. EFE, AKYURT M. ALI (2011). Caucasus and Central Asia in Turkish Foreign Policy: The Time Has Come for a New Regional Policy. *Alternatives Journal*, November, 45–64.
- CHIRAGOV, FUAD (2021). Year 2020 in Review: Azerbaijan Faces the Pandemic and a Victorious War in Karabakh. *Eurasian Daily Monitor*. Volume: 18 Issue: 5. Letöltés helye:
<https://jamestown.org/program/year-2020-in-review-azerbaijan-faces-the-pandemic-and-a-victorious-war-in-karabakh/> (Letöltve: 2022. 02. 09.)
- DAILY SABAH (2022). Turkey, Armenia both aim for full normalization: FM Çavuşoğlu. *Daily Sabah*. Letöltés helye:
<https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-armenia-both-aim-for-full-normalization-fm-cavusoglu> (Letöltve: 2022. 02. 08.)
- DE WAAL, THOMAS (2021). What Next After the U.S. Recognition of the Armenian Genocide? *Carnegie*. Letöltés helye:
<https://carnegieeurope.eu/2021/04/30/what-next-after-u.s.-recognition-of-armenian-genocide-pub-84440> (Letöltve: 2022. 02. 09.)
- ДОНАЛДА РЕЙФИЛД (2017). Грузия. Перекресток империй. История длиной в три тысячи лет. Грузия, 2017. (Donald Rejfid: Gruzija. Perekresztok imperiji. Isztorija dlinoj v tri tiszsjacsi let. Gruzija, 2017.)
- ДМИТРИЙ ЕФИМОВИЧ ФУРМАН (2001). Азербайджан и Россия: общества и государства. Летний сад. (Dmitrij Efimovics Furman: Azerbaajdzsan i Rosszija: obszesesztva i goszudarsztva. Letnyij szad.)

- ДВУСТОРОННИЕ ОТНОШЕНИЯ СО СТРАНОЙ ГРУЗИЯ, (DVUSZTORONNIJE OTNOSENYIJA SZO SZTRANOJ GRUZIJA. Letöltés helye: <https://mid.ru/ru/detail-material-page/1103306/>. (Letöltve: 2022.02.15.)
- ДВУСТОРОННИЕ ОТНОШЕНИЯ. (DVUSZTORONNIJE OTNOSENYIJA). Elérhető: <https://www.mfa.am/ru/bilateral-relations/ru>. (Letöltve:2022. 02. 06.)
- EGERESI ZOLTÁN (2022). More than one Year Later: an Evaluation of the Geopolitical Implications of the Second Karabakh War. KKI elemzések. KE-2022/05. Letöltés helye: https://kki.hu/wp-content/uploads/2022/02/KE_2022_05_AM_AZ_Second_Karabakh_war_Egeresi_0210.pdf (Letöltve: 2022. 03. 22.)
- EGERESI ZOLTÁN (2021). Új szövetség a Fekete-tenger két partján? Törökország és Ukrajna együttműködése. KKI elemzések. KE-2021/34. Letöltés helye: https://kki.hu/wp-content/uploads/2021/07/KE_2021_34_TR_UA_Uj_szovetseg_Torok_oroszag_Ukrajna_EZ_0720.pdf (Letöltve: 2022. 03. 22.)
- EUROPEAN UNION, TRADE IN GOODS WITH GEORGIA (2020). European Commission. Letöltés helye: https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_georgia_en.pdf (Letöltve: 2022. 02. 11.)
- EXPO-RUSSIA ARMENIA. Letöltés helye: <http://zarubezhexpo.ru/expoarmenia/>. (Letöltve: 2022. 02. 09.)
- ЕЖЕГОДНАЯ СТАТИСТИКА ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ ПО СТРАНАМ (EZSEGODNAJA SZTATISZTYIKA VNYESNEJ TORGOVLI PO SZTANAM.) Letöltés helye: https://trendeconomy.ru/data/h2?commodity=TOTAL&reporter=Azerbaijan&trade_flow=Export,Import&partner=Russia&indicator=TV&time_period=2019,2020. (Letöltve: 2022.02.01.)
- Ежегодная статистика внешней торговли по странам (Ezsegodnaja sztatisztyika vnyesnej torgovli po sztranam.)Letöltés helye: https://trendeconomy.ru/data/h2?commodity=TOTAL&reporter=Azerbaijan&trade_flow=Export,Import&partner=Russia&indicator=TV&time_period=2011. (Letöltve: 2022.02.01.)
- GAS PRICE IN EUROPE UP OVER \$2,100 PER 1,000 CUBIC METERS FOR THE FIRST TIME (2021). Letöltés helye: <https://tass.com/economy/1378817>. (Letöltve:2022.03.18.)

- ГАЗПРОМ АРМЕНИЯ. (GAZPROM ARMENIYA.). Letöltés helye: <https://armenia.gazprom.ru/>. (Letöltve:2022.02.19.)
- Geostat. National Statistic Office of Georgia. Letöltés helye: <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/102/inbound-tourism> (Letöltve: 2022. 02. 11.)
- GÓRECKI WOJCIECH, CHUDZIAK MATEUSZ (2021). The (pan-)Turkic Caucasus, The Baku-Ankara alliance and its regional importance. Centre for Eastern Studies, Nr. 374, 1–7. Letöltés helye: >><https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2021-02-01/pan-turkic-caucasus-baku-ankara-alliance-and-its-regional><< (Letöltve: 2022. 02.08.).
- GÖKSEL, DIBA NIGAR (2013). Turkey and Georgia: Zero-Problems? The German Marshall Fund of the United States. Letöltés helye: https://www.jstor.org/stable/resrep18680?seq=1#metadata_info_tab_contents (Letöltve: 2022. 02. 10.)
- ГОСУДАРСТВЕННАЯ ДУМА ПРИМЕТ ЗАЯВЛЕНИЕ О СИТУАЦИИ В ГРУЗИИ. (GOSZUDARSZTVENNAJA DUMA PRIMET ZAJAVLENYIJE O SZITUACIJI V GRUZII). Letöltés helye: <http://duma.gov.ru/news/45607/>. (Letöltve:2022.02.13.)
- ГРУЗИЯ: КАК ИЗБЕЖАТЬ ВОЙНЫ В ЮЖНОЙ ОСЕТИИ (2004). (GRUZIJA: KAK IZBEZSATY VOJNI V JUZNOJ OSZETIJI.). Letöltés helye: https://www.files.ethz.ch/isn/28087/159_georgia_avoiding_war_rus.pdf. (Letöltve:2022.03.01.)
- HESS, MAXIMILIAN (2021). Turkey’s Passage to Great Power Status? Foreign Policy Research Institute. Letöltés helye: <https://www.fpri.org/article/2021/10/turkeys-passage-to-great-power-status/> Letöltve: (Letöltve: 2022. 02. 11.)
- HOOMAN PEIMAN (2009). Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus. Santa Barbara, California.
- HUSEYNOV, VASIF (2021). Azerbaijan Increasingly Critical of Russia’s Peacekeeping Mission in Karabakh. Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 144. Letöltés helye: <https://jamestown.org/program/azerbaijan-increasingly-critical-of-russias-peacekeeping-mission-in-karabakh/> (Letöltve: 2022. 02. 08.)
- HÜRRIYET DAILY NEWS (2013). Turkey renovating Georgian church. Letöltés helye: <https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-renovating-georgian-church-44802> (Letöltve: 2022. 02. 10.)

- HÜRRIYET DAILY NEWS (2015). Russia, Armenia unify air defense systems in Caucasus. Hürriyet Daily News. Letöltés helye: <https://www.hurriyetaidailynews.com/russia-armenia-unify-air-defense-systems-in-caucasus--92951> (Letöltve: 2022. 02. 08.)
- İNCEKAYA, GÜLSÜM (2021). Prof. Dr. Rahimov: 'Bir millet, iki devlet' anlayışının artık 'Bir millet, bir devlet' seviyesine yükselmesi gerek. Letöltés helye: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/prof-dr-rahimov-bir-millet-iki-devlet-anlayisinin-artik-bir-millet-bir-devlet-seviyesine-yukselmesi-gerek/2135837> (Letöltve: 2022. 02. 08.)
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2018). Russia and Turkey in the Black Sea and the South Caucasus, Crisis Group Europe Report N°250, 28 June.
- ИТОГИ ВИЗИТА ПРЕЗИДЕНТА РОССИИ В АЗЕРБАЙДЖАН. (ИТОГИ ВИЗИТА ПРЕЗИДЕНТА РОССЗИИ В АЗЕРБАЙДЗСАН.). Letöltés helye: http://anl.az/down/meqale/bakrabochiy/2010/sentyabr_/132620.htm. (Letöltve:2022.03.18.)
- ИСТОРИЯ «ТАШИР». (ISZTORIJA „TASCIR”). Letöltés helye: <http://www.tashir.ru/about/history/>. (Letöltve:2022.03.02.)
- ISAYEV, HEYDAR (2021). Azerbaijan-Russia relations sour over Karabakh disagreements. Eurasianet. Letöltés helye: <https://eurasianet.org/azerbaijan-russia-relations-sour-over-karabakh-disagreements> (Letöltve: 2022.05.12.)
- LEPESKA, DAVID (2015). Turkey Casts the Diyanet. Foreign Affairs. Letöltés helye: <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2015-05-17/turkey-casts-diyamet> (Letöltve: 2022. 02. 09.)
- LETSCH, CONSTANZE (2014). Turkish PM offers condolences over 1915 Armenian massacre. The Guardian. Letöltés helye: <https://www.theguardian.com/world/2014/apr/23/turkey-erdogan-condolences-armenian-massacre> (Letöltve: 2022. 02. 09.)
- MARTIROSYAN, ARMINE (2021). Armenian-Turkish negotiations: old agenda in new realities. What to expect? Jam News. Letöltés helye: <https://jam-news.net/armenian-turkish-negotiations-old-agenda-in-new-realities-what-to-expect/> (Letöltve: 2022. 02. 08.)
- MENTEŞ, TALHA (2020). Azerbaijan yalnız değil. Yeni Şafak. Letöltés helye: <https://www.yenisafak.com/gundem/dusmana-gozdagi-azerbaycan-yalniz-degil-3550926> (Letöltve: 2022. 02. 09.)
- MESTER, STEFAN (2021). Shifting Geopolitical Realities in the South Caucasus. SCREEUS Reports on Human Rights and Security in Eastern Europe No.8. Letöltés helye:

<https://www.ui.se/globalassets/evenemang/bilder-till-programmen/sceeus/shifting-geopolitical-realities-in-the-south-caucasus.pdf> (Letöltve: 2022. 02. 08.)

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF ARMENIA (2019). Statement by the MFA of Armenia on the military invasion by Turkey in the north-eastern Syria. Letöltés helye: https://www.mfa.am/en/interviews-articles-and-comments/2019/10/10/mfa_statement_syria/9886 (Letöltve: 2022. 02. 08.)

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF TÜRKIYE (2021). Political Relations between Turkey and Georgia. Letöltés helye: <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-georgia.en.mfa> (Letöltve: 2022. 02. 08.)

MOSCOW HAILS GEORGIAN PM'S INTENTION TO NORMALIZE RELATIONS WITH RUSSIA (2018). Letöltés helye: <https://tass.com/politics/993616>. (Letöltve:2022.02.18.)

МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ РОССИИ И АЗЕРБАЙДЖАНА (2021). (MEZSGOSZUDARSZTVENNYIJE OTNOSENYIJA ROSSZIJ I AZERBAJDZSANA.) Letöltés helye: <https://ria.ru/20211126/otnosheniya-1760729240.html>. (Letöltve: 2022. 02. 09.)

МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ РОССИИ И АЗЕРБАЙДЖАНА (2022). (MEZSGOSZUDÁRSZTVENNYIE OTNOSENYIJA ROSSZIJ I AZERBAJDZSANA.) Letöltés helye: <https://ria.ru/20220222/diplomatiya-1774126298.html>. (Letöltve:2022.03.05.)

МИНИСТЕРСТВО ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ. (MINISZTERSZTVO INOSZTRANNIH GYEL ROSSZIJSZKOJ FEDERÁCIJI.) Letöltés helye: https://www.mid.ru/print-country/?id=16882&lang=aside=ru&position=aside&COUNTRY_CODE=az. (Letöltve:2022.01.31.)

НАГОРНО-КАРАБАХСКОЕ УРЕГУЛИРОВАНИЕ. (NAGORNI-KARABAKHSZKOJE UREGULIROVANYIJE.) Letöltés helye: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/vnesnepoliticeskoe-dos-e/problematika-prostranstva-sng/nagorno-karabahskoe-uregulirovanie/. (Letöltve:2022.02.25.)

OTARASHVILI, MAIA (2013). Georgia and the Global Economic Crisis. Foreign Policy Research Institute. Letöltés helye: <https://www.fpri.org/research/eurasia/recent-findings/georgia-global-econ-crisis/> (Letöltve: 2022. 02. 10.)

PALABİYİK, SERDAR (2017): Megérteni 1915 eseményeit: törökök és örmények. Szófia kiadó.

ПОДПИСАН УКАЗ ОБ ОТДЕЛЬНЫХ МЕРАХ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ НАЦБЕЗОПАСНОСТИ РОССИИ И ЕЁ ГРАЖДАН. (PODPISZAN UKAZ OV OTGYELNYIH MERAH PO OBESZPECSENYIJU NACBEZOPASZNOSZTYI ROSSZIJ I JJO GRAZSDAN.) Letöltés helye: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/60805>.

(Letöltve:2022.02.16.)

ПРОБЛЕМЫ В ОТНОШЕНИЯХ РОССИИ И ГРУЗИИ (2019). (Problém v otnosenyijah Rossziji i Gruziji.) Letöltés helye: https://www.kommersant.ru/doc/4010789?from=doc_vrez.

(Letöltve:2022.02.15.)

ПРОТОКОЛ ОБ УСТАНОВЛЕНИИ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИЕЙ И АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ. (PROTOKOL OV USZTÁNOVLENYIJI DIPLOMATYICSESZKIH OTNOSENYIJ MEZSDU ROSSZIJSZKOJ FEDERÁCIEJ I AZERBAJDZSÁNSZKOJ RESZPUBLIKOJ). Letöltés helye: <https://docs.cntd.ru/document/1902960>. (Letöltve: 2022.02.01.)

ПРОТОКОЛ ОБ УСТАНОВЛЕНИИ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИЕЙ И РЕСПУБЛИКОЙ АРМЕНИЯ. (PROTOKOL OV USZTANOVLENYIJI GYIPLOMATYICSESZKIH OTNOSENYIJ MEZSDU ROSSZIJSZKOJ FEDERÁCIEJ I RESZPUBLIKA ARMENIYJA.) Letöltés helye: <https://docs.cntd.ru/document/1902965> (Letöltve: 2022. 02. 07.)

ПУТИН, ПАШИНЯН И АЛИЕВ ПРОВЕДУТ В СОЧИ ПЕРЕГОВОРЫ 26 НОЯБРЯ (2021). (Putyin, Pasinyján i Alijev provedut v Szocsi peregovori 26 nojábrija.) Letöltés helye: <https://tass.ru/politika/12999209> (Letöltve: 2022.02.28.)

RADA PÉTER (2010). Érett-e Törökország arra, hogy az Európai Unió teljes jogú tagjává váljon? ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések. 1–5. Letöltés helye: http://real.mtak.hu/79484/1/Rada_Peter_Erett_e_Torokorszag_arra_hogy_az_Europai_Unio_teljes_jogu_tagjava_valjon_SVKI_elemzese_k_2010_november_u.pdf (Letöltve: 2022. 02. 10.)

РАИМБЕКОВА, АЛИЯ (2019). 40 Ahiska Turks return to homeland after 75 year. Anadolu Agency. Letöltés helye: <https://www.aa.com.tr/en/turkey/40-ahiska-turks-return-to-homeland-after-75-years/1511777> (Letöltve: 2022.05.12.)

- РЕЧЬ СЛАКАШВИЛИ НА ГЕНАССАМБАЛЕЕ ООН СМУТИЛА РОССИЮ (2013). (Recs Szaakasvili na Genasszamble OON szmitula Rossziju.) Letöltés helye: <https://www.fontanka.ru/2013/09/26/083/>. (Letöltve: 2022.02.04.)
- ROBERTS, JOHN (2012). The Southern Corridor Baku Tbilisi-Ceyhans Gas Legacy. Turkish Policy Quarterly. Letöltés helye: <http://turkishpolicy.com/files/articlepdf/the-southern-corridor-baku-tbilisi-ceyhans-gas-legacy-summer-2012-en.pdf> (Letöltve: 2022. 02. 09.)
- РОССИЙСКИЙ ИНФОРМАЦИОННО-КУЛЬТУРНЫЙ ЦЕНТР, БАКУ (АЗЕРБАЙДЖАН). (ROSSZIJSZKIJ INFORMACIONNO-KULTURNIJ CENTR, BAKU (AZERBAJDZSÁN)) Letöltés helye: <https://www.virtualm.spb.ru/ru/virtual/bakuinfocentre>. (Letöltve: 2022.02.10.)
- РОССИЙСКО-АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ. (ROSSZIJSZKO-AZERBAJDZSANSZIJJE OTNOSENYIJA.) Letöltés helye: <https://www.tyumen-region.ru/vcd/cooperation/international/azerbaijan/relations/>. (Letöltve: 2020.02.03.)
- РОССИЙСКО-ГРУЗИНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ. (ROSSZIJSZKO-GRUZINSZKOJE OTNOSENYIJA.) Letöltés helye: https://www.mid.ru/print-country/?id=16882&lang-aside=ru&position=aside&COUNTRY_CODE=ge. (Letöltve: 2022.02.12.)
- РОССИЯ НАШЛА ТРАМПЛИН ДЛЯ РЫВКА НА РЫНКИ ТРЕТЬИХ СТРАН: АЗЕРБАЙДЖАН. (ROSSZIJA NASLA TRAMPLIN DIJA RIVKA NA RINKI TRETJUH SZTRAN: AZERBAJDZSAN.) Letöltés helye: <https://az.sputniknews.ru/20180903/azerbaijan-placdarm-biznes-russia-rynki-tretih-stran-416870544.html>. (Letöltve: 2022.02.21.)
- RUSSIA – AZERBAIJAN 2021 BILATERAL TRADE HITS US\$3 BILLION (2022). Letöltés helye: <https://www.russia-briefing.com/news/russia-azerbaijan-2021-bilateral-trade-hits-us-3-billion.html/>. (Letöltve: 2022.02.04.)
- САЛОМЕ ЗУРАБИШВИЛИ (2018). Не время дружить с Россией. (Szalome Zurabisvili: nye vremja druzsity sz Rosszijej) Letöltés helye: <https://apsadgil.info/news/politics/salome-zurabishvili-ne-vremya-druzhit-s-rossiey/>. (Letöltve: 2022.02.24.)
- SARIAHMETOĞLU, NESRIN (2016). Karabağ Sorununun Çözüm Sürecinde Türkiye ve Rusya, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt III, Sayı 2 Sonbahar. 93–119. Letöltés helye:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mtad/issue/29711/319694> (Letöltve: 2022. 02. 08.)

SERGEY MINASYAN (2013). Russian-Armenian Relations: Affection or Pragmatism? PONARS Eurasia Policy Memo No.269. July.

SEVENCAN, SEDA (2021). Turkey remembers 1944 deportation of Ahiska Turk. Anadolu Agency. Letöltés helye: <https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-remembers-1944-deportation-of-ahiska-turks/2420926> (Letöltve: 2022.05.12.)

TAIT, ROBERT (2009). Turkey and Armenia sign landmark accord... eventually. The Guardian. Letöltés helye: <https://www.theguardian.com/world/2009/oct/11/armenia-turkey-deal-off> (Letöltve: 2022. 02. 09.)

TAV AIRPORTS. Letöltés helye: <http://www.tavhavalimanlari.com.tr/en-EN/airport-operations/georgia> (Letöltve: 2022. 02. 11.)

TOKSABAY, ECE (2020). Turkish arms sales to Azerbaijan surged before Nagorno-Karabakh fighting. Reuters. Letöltés helye: <https://www.reuters.com/article/armenia-azerbaijan-turkey-arms-int-idUSKBN26Z230> (Letöltve: 2022. 02. 09.)

TRT WORLD (2020). Erdogan, Putin discuss Upper Karabakh. Letöltés helye: <https://www.trtworld.com/turkey/erdogan-putin-discuss-upper-karabakh-41259> (Letöltve: 2022. 02. 09.)

Т. А. АЧУГБА (2007). Этнополитические процессы в Абхазии в контексте грузино-абхазского конфликта. Абхазия. (Т.А. Аcsugба: Etnopoliticseszkije processzi v Abhaziji gruzino-abhazkovo konflikta. Abhazija.)

В "ГРУЗИНСКОЙ МЕЧТЕ" НЕ СОЧЛИ ВОЗМОЖНЫМ ВОССТАНОВИТЬ ДИПОТНОШЕНИЯ С РФ. (V „GRUZINSZKOJ MECSTE” NE SZOCSLI VOZMOZSNIM VOSSZTANOVITY DIPOTNOSENYIJA SZ RF.) Letöltés helye: <https://www.interfax.ru/world/782810>. (Letöltve: 2022.02.16.)

ВЛАДИМИР СМОЛЬЕВ – ВАГЕ ГУКАСЯН (2018). АРМЯНО-РОССИЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ. КРАТКАЯ ХРОНОЛОГИЯ. (ARMJANO-ROSSZISZKIE OTNOSENYIJA V PERIOS NEZAVISZIMOSZTYI) ЕРЕВАН 2018. (VLGYIMIR SZMOLJEV- VAGE GUKASZJAN. ARMJANO-ROSSZISZJIJE OTNOSENYIJA V PERIOS NEZAVISZIMOSZTYI. KRATKAJA KRONOLOGIJA.)

ВСТРЕЧА ПРЕЗИДЕНТА АЗЕРБАЙДЖАНА ИЛЬХАМА АЛИЕВА И ПРЕЗИДЕНТА АРМЕНИИ СЕРЖА САРГСЯНА ПРИ ПОСРЕДНИЧЕСТВЕ ДМИТРИЯ МЕДВЕДЕВА. (VSZTRECSA PREZIDENTA AZERBAJDZSANA

- ІЛКНАМА АЛІЈЕВА І ПРЕЗИДЕНТА АРМЕНИЈА ШАРГСЗЈАНА ПРІ ПОСЗРЕДНІЦЕСЗІВЕ ДМІТРІЈА МЕДВЕГІЕВА.) Letöltés helye: <http://kremlin.ru/events/president/news/1960>. (Letöltve: 2022.02.01.)
- ЗОНОВА Т.В. (2007). Современная дипломатия: проблемы и перспективы. Вестник Рос. ун-та дружбы народов. Сер. Междунар. отношения. No 4. (Zonova T.V. Szovremennaja diplomatyija: problema i perszpektyivi. Vesztnyik Rosz. un-ta druzsbi narodov. Szer. Mezsduнар. otnosenyija.)
- YAVUZ, M. НАКАН (1999). Towards an Islamic Liberalism? The Nurcu Movement and Fethullah Gülen. Middle East Journal, Vol. 53, No. 4., Autumn, 584-605. Letöltés helye: https://www.jstor.org/stable/4329392?seq=1#metadata_info_tab_contents (Letöltve: 2022. 02. 09.)
- YESEVI, SAGLA GUL – ТІФІКІСІГІЛ, BURCU YAVUZ (2015): Turkey-Azerbaijan Energy Relations: A Political and Economic Analysis. Economics and Policy, Vol. 5, No. 1. 27–44. Letöltés helye: <https://www.econjournals.com/index.php/ijeep/article/view/929> (Letöltve: 2022. 02. 08.)
- ЭКОНОМИКА АРМЕНИИ ВЫРАСТЕТ НА 5,5% В 2021 ГОДУ – ПРОГНОЗ МВФ. (ЕКОНОМІКА АРМЕНИЈІ ВІРАСЗТАЕТ НА 5,5% В 2021 ГОДУ-ПРОГНОЗ МВФ.) Letöltés helye: https://arka.am/ru/news/economy/ekonomika_armenii_vyrastet_na_5_5_v_2021_godu_proгноz_mvф/. (Letöltve: 2022. 02. 07.)